

Б.В. Магомедов. Керамические пряслица черняховской культуры.

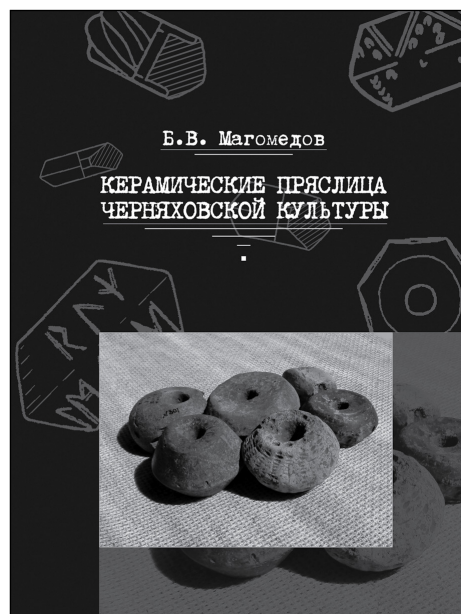
К., 2015. — 170 с., илл.

Незважаючи на понад столітній період вивчення старожитностей черняхівської культури, її матеріали продовжують викликати активний дослідницький інтерес та приховують ще багато нових відкриттів. До цього часу більшість науковців у своїх монографічних дослідженнях використовували комплексний аналіз черняхівської культури, разом розглядаючи поселення, могильники та речові знахідки. Останніми роками, із накопиченням величезної кількості рухомого матеріалу, виникла необхідність його дискретного аналізу за окремими категоріями. Саме в такому ключі написана ця монографія, у котрій розглядається одна з наймасовіших категорій керамічних виробів — прясла. Автором монографії є провідний дослідник черняхівської культури в Україні, відомий спеціаліст з історії римського часу Борис Вікторович Магомедов.

Праця складається із вступу, трьох розділів та висновків. Значну частину роботи виправдано займають таблиці та ілюстрації. У вступі обґрунтовується актуальність вивчення керамічних прясел як важливого джерела етнічної історії племен черняхівської культури. Будучи предметом жіночого побуту, прясла, як і ліпна кераміка, мають етнографічні особливості. Кожен окремий тип має етнокультурне навантаження, за яким стоїть певна етнічна група. Оскільки глиняні пряслиця не були предметом міжплеменної торгівлі, вони могли переміщуватися у просторі лише разом із безпосередніми носіями як у складі групи населення, так і з окремими жінками, які потрапили в інше культурне середовище.

Перший розділ «Классификация форм и декоративного оформления черняховских прясел» логічно поділений на два підрозділи — типологію прясел та види їхнього декоративного оформлення. До створеної класифікації автор залучив кілька тисяч прясел, серед яких у статистичних таблицях використано 930 екземплярів із повних публікацій пам'яток. Основною таксономічною одиницею типології черняхівських прясел виступає вид. Види (їх нараховується шість: від А до F) виділені за формою та за профілюванням. На основі таких морфологічних особливостей, як форма бокових поверхонь, оформлення пло-

© О.С. МИЛАШЕВСЬКИЙ, 2016

щадки, розташування максимального розширення та співвідношення ширини площадки до висоти, були ієрархічно послідовно виділені групи, підгрупи, типи та варіанти. Останні кластери є кінцевим результатом типології та відповідають поняттю «форма». Усього в черняхівській культурі налічується 32 форми прясел.

Переважає більшість черняхівських прясел має біконічну форму — вид А, який складає 80,8 % від усієї вибірки. Решта — це конічні, округлі, циліндричні та інші малочисленні види В, С, D (3,7—7,1 %) і рідкісні види Е та F (0,7—1,1 %), а також унікальні форми, що представлені лише одним-двома екземплярами. Конічні прясла є найбільш різноманітними за формами й аналогіями виробами. Варто зазначити, що, попри візуальну схожість прясел окремих форм, як-от типи А 122 та А 112 (схема 3), С 12 та С 22 (схема 5), в основі виділення цих таксонів лежать морфологічні та геометричні обґрунтування.

Для кожного типу або варіанту подано інформацію про конкретні знахідки відповідних прясел і про зв'язок цих форм із сусідніми та попередніми археологічними культурами. Так, прясла черняхівської культури знаходять аналогії серед матеріалів вельбарської, пшевор-

ської, київської й зубрицької культур, археологічних культур фракійського кола та сарматів. Лише одна унікальна форма б має аналогії на пам'ятках західних балтів.

У другому підрозділі проаналізовано способи декорування прясел. Описано три способи: графічний, штампований та пластичний. Чимало виробів оформлені досить складними орнаментальними композиціями й вирізняються оригінальними художніми рішеннями. Зібраний великий матеріал становить цінність для дослідників давнього декоративного мистецтва.

Другий розділ «Происхождение и развитие черняховских прясел» складається з трьох підрозділів. У першому йдеться про регіональні особливості поширення прясел. Просторовий аналіз розповсюдження форм подано за регіонами черняхівської культури, які було запропоновано в більш ранній монографії Б.В. Магомедова (Магомедов 2001, с. 18). У переважній більшості регіонів домінуючими є пряслиця виду А. Виняток становить регіон «Верхній Дністер», де найбільш численними (понад 50 %) є конічні прясла виду В.

Наступний підрозділ присвячено зв'язкам черняхівських прясел із формами в інших культурах. Найбільш поширеними в черняхівській культурі є прясла виду А (81 %). Їхнє походження пов'язується з вельбарською та пшеворською культурами, де сукупно прясла цих форм також домінують. Ці висновки достатньо обґрунтовані, вони підкріплені таблицями даних по пшеворським і вельбарським могильникам.

У третьому підрозділі Б.В. Магомедов зазначає джерела формування черняхівського комплексу прясел. Так, із тридцяти двох форм шістнадцять, у тій чи іншій мірі, мають вельбарське походження, а тринадцять пов'язані із пшеворською та зубрицькою культурами. Вісім форм мають зв'язок із сарматськими племенами. Окремі поодинокі форми пов'язані з київською культурою та культурами фракійського кола. Загалом 91 % типів пряслиць черняхівської культури має вельбарське та пшеворське походження. Засоби декоративного оформлення цих виробів також практично повністю походять із вельбарського й пшеворського середовища.

У третьому розділі «Процесс сложения черняховского комплекса прясел» вказується на зв'язок типів прясел із певними етнічними компонентами та територією їхнього поширення. Автор доводить, що цей комплекс ви-

ник переважно на основі традицій прийшлого германського населення вельбарської (готи) і, меншою мірою, пшеворської (вандали) культур. Вельбарсько-пшеворські типи представлені практично на всій черняхівській території. Серед них подекуди присутні типи прясел, притаманні місцевому дочерняхівському населенню (сармати, фракійці, ранні слов'яни київської культури), які, зазвичай, концентруються в попередніх місцях проживання цих народів. І лише на Верхньому Дністрі панують місцеві типи, пов'язані своїм походженням із зубрицькою культурою та культурами фракійського кола. Варто зазначити, що ці дані добре корелюються з ліпною керамікою. Так, саме на пам'ятках типу Дем'янів—Бовшів наявні так звані «дакійські чаші», а основу керамічного комплексу складають посудини, близькі до керамічних форм зубрицької культури. Також поширення однакових або близьких типів прясел у верхньодністровському регіоні та на Дніпровському Лівобережжі, за Б.В. Магомедовим, є аргументом на користь існуючої думки про міграційний рух місцевого населення в східному напрямку в середині III ст. н.е.

В цілому, Б.В. Магомедов простежує процес розвитку черняхівських прясел, починаючи від їхніх прототипів в інших культурах, та виявляє тенденцію до скорочення набору типів унаслідок зникнення малочисельних форм. Така уніфікація форм прясел є матеріальним наслідком процесу укріплення єдності «готського народу».

У цьому розділі варто було б додати аналіз форм прясел із найбільш ранніх пам'яток черняхівської культури та їхню кореляцію з іншими етнокультурними ознаками (ліпною керамікою, поховальним обрядом, домобудуванням). Це могло би слугувати своєрідною верифікацією прясел як етнокультурного маркера.

Досі черняхівські пряслиця (за винятком окремих незвичайних екземплярів) не привертали уваги дослідників і розглядалися лише як рядові знаряддя праці. Рецензована монографія вводить у науковий обіг практично нове масове джерело для вивчення етнокультурної історії давнього населення України. Отримано ще одне підтвердження визначальної ролі племен північно-західного походження у формуванні черняхівської культури. Одним із найважливіших здобутків роботи є можливість використання прясел як повноцінного етнокультурного індикатора.